

Гапак Н.М., Бойко Я.М.

ЕКОНОМІЧНА СПРОМОЖНІСТЬ ГРОМАД: КЛАСТЕРУВАННЯ НА ОСНОВІ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

У статті проведено аналіз рівнів ділової активності громад Закарпаття на основі 19 відібраних показників за допомогою методу кластерування. При цьому виділено 5 таких кластерів (від найвищого рівня ділової активності – 1 кластер, до найнижчого рівня ділової активності – 5 кластер). Визначено характеристики та відмінні особливості населених пунктів і місцевих рад кожного зі сформованих кластерів.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, ділова активність, кластер, економічна спроможність.

Постановка проблеми. Реформування державного та місцевого управління у вигляді децентралізації влади в Україні розпочалося вже декілька років тому. Воно полягає як у створенні нових територіальних утворень – громад, так і у передачі їм більших повноважень та, відповідно, можливостей, зокрема фінансових, для реалізації таких повноважень. Ряд областей України є піонерами у формуванні об'єднаних територіальних громад. Закарпаття ж на сьогодні має лише три з 51 (визначених перспективним планом формування громад) громади, утворені відповідно до визначеної законодавством процедури. Формальне створення громад не є ані самоціллю реформування державного управління, ані панацеєю. У цьому аспекті важливим є не лише процес добровільного формування нового регіонального утворення, але й врахування економічної доцільності останнього. Тому при вивченні даного питання важливим видається дослідження поточної ділової активності міст, селищ та сіл Закарпатської області, віднесених до тієї чи іншої місцевої ради, оскільки ділова активність певної місцевості, з одного боку, є фактором її розвитку, з іншого ж – складовою економічної спроможності громади, що визначає її фінансові надходження, а відтак – і перспективні можливості підвищення рівня якості життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Децентралізації влади присвячено достатньо уваги з боку вітчизняних дослідників та

науковців. Ними розглядаються різні теоретичні та практичні аспекти даної реформи [1], [2], [3] та ін. Значні зусилля спрямовані на вивчення фінансової складової цього питання та формування нових міжбюджетних відносин [4], [5], [6] та ін. Разом з тим ділова активність громад майже не розглядається та не оцінюється. Саме тому Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України в рамках комплексного дослідження щодо перспектив економічного розвитку громад Закарпаття в умовах децентралізації влади проведено глибокий аналіз останньої.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – кластерування ділової активності громад Закарпаття та визначення на основі цього їх відмінних характеристик та доцільності добровільного об'єднання.

Методологія дослідження. Аналіз ділової активності громад Закарпаття здійснювався у генеральній сукупності 337 місцевих рад Закарпатської області, із яких 19 селищних рад, 11 міських рад (з них, 5 – у містах обласного підпорядкування) і 307 сільських рад. При дослідженні ділової активності громад була проаналізована первинна інформація щодо таких 19 показників: капітальні видатки з бюджету, кількість юридичних осіб, кількість фізичних осіб-підприємців, кількість одиниць сільгосптехніки, загальна кількість населення, площа сільськогосподарських угідь, площа ріллі, площа багаторічних насаджень, площа сіножатей, площа земель промисловості, площа земель під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами, площа земель комерційного та іншого використання, площа земель кемпінгів, будинків для відпочинку або для відпусток, площа земель під гідротехнічними спорудами, площа земель оздоровчого призначення, площа земель рекреаційного призначення, кількість власників

© Гапак Наталія Мирославівна, к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», с.н.с. Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, e-mail: natalia.hapak@uzhnu.edu.ua

Бойко Ярослав Миколайович, к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», e-mail: yaroslav.boiko@uzhnu.edu.ua

землі та землекористувачів, площа земель, які використовуються для технічної інфраструктури, площа земель під дорогами. Джерелами інформації були Головне управління Державного географічного кадастру в Закарпатській області, Головне територіальне управління юстиції у Закарпатській області, Департамент агропромислового розвитку Закарпатської ОДА, облікові картки населених пунктів на офіційному веб-порталі ВРУ [7].

Опис основного матеріалу дослідження. Згідно перспективного плану формування громад Закарпатська область поділена на 51 громаду. Інформація зведена по громадам (кількість громад та їхній склад сформовано на основі

перспективного плану формування громад у Закарпатській області). Сформовані дані за допомогою програмного комплексу SPSS зведено у 5 кластерів, де: 1-й кластер – це громади з найвищим рівнем ділової активності, 2-й кластер – це громади з вищим за середній рівнем ділової активності, 3-й – громади з середнім рівнем ділової активності, 4-й – громади з нижчим за середній рівень ділової активності, 5-й – громади з найнижчим рівнем ділової активності. Аналітичні дані були взяті за 2015 рік. Результати кластерування громад Закарпаття за 19-ма відібраними показниками ділової активності в цілому представлено у табл.1.

Таблиця 1

Кластерування ділової активності громад Закарпаття

Район	Громада (к-сть місцевих рад)	показник кластеру у громаді	Частота відповідності громади (в межах району) критерію кластерування «ділова активність», к-сть громад / %				
			1-й кластер	2-й кластер	3-й кластер	4-й кластер	5-й кластер
1	2	3	4	5	6	7	8
Берегівський	Берегівська (16)	3	0	0	1 \ 33,3	2 \ 66,7	0
	Батівська (10)	4					
	Великоберезька (8)	4					
Великоберезнянський	Великоберезнянська (8)	5	0	0	0	0	3 \ 100
	Костринська (6)	5					
	Волосянківська (6)	5					
Виноградівський	Виноградівська (10)	4	0	0	0	4 \ 100	0
	Вилоцька (7)	4					
	Королівська (7)	4					
	Пейтерфолвівська (6)	4					
Воловецький	Воловецька (3)	5	0	0	0	0	3 \ 100
	Жденіївська (5)	5					
	Нижньоворотівська (7)	5					
Іршавський	Іршавська (9)	4	0	0	0	2 \ 50	2 \ 50
	Білківська (6)	5					
	Довжанська (4)	5					
	Зарічанська (7)	4					
Міжгірський	Міжгірська (5)	5	0	0	0	0	5 \ 100
	Майданська (7)	5					
	Синевірська (2)	5					
	Колочавська (2)	5					
	Пилипецька (7)	5					
Мукачівський	Мукачівська (25)	2	0	1 \ 25	0	2 \ 50	1 \ 25
	Великолучківська (6)	4					
	Ракошинська (4)	4					
	Чинадіївська (5)	5					
Перечинський	Перечинська (7)	5	0	0	0	0	3 \ 100
	Порошківська (4)	5					
	Тур'я-Реметівська (4)	5					
Рахівський	Рахівська (4)	5	0	0	0	0	4 \ 100
	Богданська (4)	5					
	Великобичківська (7)	5					
	Ясінянська (4)	5					
Свалявський	Свалявська (10)	5	0	0	0	0	2 \ 100
	Полянська (4)	5					

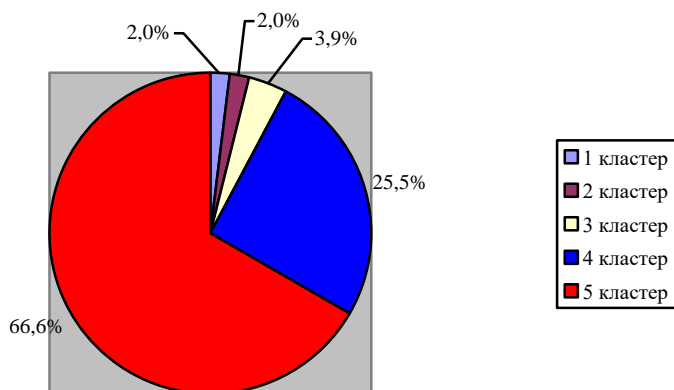
Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Тячівський	Тячівська (5)	5	0	0	0	0	8 \ 100
	Буштинська (5)	5					
	Дубівська (4)	5					
	Нереснинська (7)	5					
	Тересвянська (4)	5					
	Солотвинська (6)	5					
	Усть-Чорнянська (3)	5					
Углянська (5)	5						
Ужгородський	Ужгородська (17)	1	1 \ 25	0	0	3 \ 75	0
	Великодобронська (4)	4					
	Середнянська (7)	4					
	Чопська (7)	4					
Хустський	Хустська (14)	3	0	0	1 \ 25	0	3 \ 75
	Вишківська (2)	5					
	Горінчівська (7)	5					
	Драгівська (4)	5					
	Загалом: 51 громада (337)	-	1 \ 2	1 \ 2	2 \ 3,9	13 \ 25,5	34 \ 66,6

* Розраховано за допомогою програмного комплексу SPSS на основі первинних даних Головного управління Державного географічного кадастру в Закарпатській області, Головного територіального управління юстиції у Закарпатській області, Департаменту агропромислового розвитку Закарпатської ОДА.

Аналіз показав, що тільки у 4 громадах (7,9% від загальної кількості) – Ужгородській, Мукачівській, Берегівській і Хустській – ділова активність знаходиться у межах 1-3 кластеру, тобто має високий чи середній рівень. Кількість місцевих рад, які потрапили у визначений

діапазон, дорівнює 72 (21,4%), тобто по суті це тільки п'ята частина. А 47 громад (92,1%) і 265 місцевих рад (78,6%), що формують відповідні громади області, відносяться до 4-5-го кластерів – груп з найнижчим рівнем ділової активності (див. рис.1).

Рис. 1. Кластерна структура громад Закарпаття за критерієм «ділова активність»*

* Побудовано авторами

Ужгородська громада, яка потрапила до 1-го кластеру по діловій активності, має понад 37% (7 з аналізованих 19 показників) найвищих в області показників, а саме – це: капітальні видатки з бюджету (30,8% від обласного рівня), кількість юридичних осіб (24,97%), кількість населення (13,02%), землі промисловості (17,92%), землі комерційного використання (19,27%), кількість власників землі та землекористувачів (7,34%), землі під дорогами (7,31%). Характерним є те, що сільськогосподарська складова (сільгоспу-гіддя, рілля, сіножаті, кількість одиниць сільгос-

птехніки, багаторічні насадження) та туристична (з точки зору рекреаційного та оздоровчого туризму) складова (землі кемпінгів, будинків для відпочинку або для відпусток, землі оздоровчого призначення, землі рекреаційного призначення) мають не найвищі значення, оскільки ці фактори не будуть визначальними у діловій активності обласного центру та прилеглих земель. Тут, в основному, важливішими будуть показники активності створення і діяльності юридичних та фізичних осіб-підприємців, кількості активного населення, податкових надходжень від підприє-

мництва та бюджетних видатків на розвиток, масштабів промислової діяльності та інфраструктурних об'єктів та інші фактори, які характеризують вищу бізнес-привабливість адміністративного центру області порівняно з іншими її районами. Так, наприклад, частка земель оздоровчого та рекреаційного призначення складає відповідно 0,12 та 0,79% від загальнообласного значення, що менше від максимальних значень в інших громадах області у 385 та 52 рази.

Громада 2-го кластеру характеризується двома найвищими аналізованими показниками ділової активності в Закарпатській області – кількістю фізичних осіб-підприємців (26,47%) та землями оздоровчого призначення (46,25%). На порядок вищим порівняно з громадами 3-5 кластеру є капітальні видатки з бюджету (22,86% від обласного рівня), кількість юридичних осіб (18,6%), загальна кількість населення (10,82%), тобто ті показники, що також характеризують вищу бізнес-концентрацію навколо адміністративного центру, адже центром Мукачівської громади є 2 за розміром і важливістю місто області. Більшість сільськогосподарських показників (рілля, сіножаті, сільгоспугіддя), а також землі рекреаційного призначення та землі, які використовуються для технічної інфраструктури, є вищими за аналогічні показники громади 1-го кластеру. Порівняно невисоку роль у діловій активності громади відіграють землі промисловості та землі під гідротехнічними спорудами.

Громади 3-го кластеру (2 громади, або 3,9% від загальної їх кількості) характеризуються на порядок меншими (порівняно з громадами 1-2-го кластерів) капітальними видатками з бюджету (до 4,57% від обласного рівня), кількістю юридичних (до 2,7%) та фізичних осіб-підприємців (до 1,68%), землями промисловості (0,78-4,2%), землями комерційного призначення (до 3,64%). Разом з тим, «сільськогосподарські» показники однієї з цих громад – кількість одиниць сільгосптехніки, сільгоспугіддя, рілля, багаторічні насадження, сіножаті – перевищують аналогічні у 1-2-му кластерах і є практично найвищими в області. Найвищими значеннями в регіоні тут також характеризуються землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами (17,06%) та землі під гідротехнічними спорудами (15,07%). Землі оздоровчого призначення складають до 26,5% обласного рівня. Слід зазначити, що Берегівська та Хустська громади, які віднесені до 3-го кластеру, – це громади, що концентруються навколо міст, хоча і менших за Мукачеве, проте теж міст обласного підпорядкування, які апіорі будуть центрами тяжіння бізнесу на регіональному рівні. Проте, дана активність буде не промислово-

комерційного характеру, як у 1-2-му кластерах, а базуватиметься на сільському господарстві (чому сприяють природні низинні території та м'якіший порівняно з іншими районами клімат), добуванні корисних копалин (наявність відповідних покладів) та оздоровчій діяльності.

До 4-го кластеру по діловій активності потрапили 13 громад Закарпаття (25,5% від їх загальної кількості). В основному, це районні центри-міста (Іршавська та Виноградівська громада), громади тих адміністративних районів, навколо центрів яких сформовані сильніші та/або такі самі за діловою активною громади (всі громади Берегівського, Виноградівського, Ужгородського районів, 66,7% (2 з 3-х) громад Мукачівського району, 33,3% (1 з 3-х) громад Іршавського району). Винятком стали лише громади Хустського району, всі з яких потрапили до 5-го кластеру, тоді як сама Хустська громада – до 3-го кластеру. Окремі громади 4-го кластеру мають більшу кількість (порівняно з громадами 3-го кластеру) юридичних (до 4,78% обласного значення) та фізичних осіб-підприємців (до 8,59%). Показники земель промисловості, земель комерційного та іншого використання, земель кемпінгів, будинків для відпочинку або для відпусток, земель рекреаційного призначення у даній групі більші за аналогічні показники громад 2-3-го кластерів. А землі, які використовуються для технічної інфраструктури, є найбільшими в регіоні (до 17,59%). Тобто, можна сказати, що громадам 4-го кластеру «по інерції» завдяки територіальній близькості та адміністративній приналежності передалася дещо вища порівняно з громадами 5-го кластеру ділова активність, проте вона носить скоріше туристично-рекреаційний та частково промисловий характер, ніж суто бізнес-промисловий та сільськогосподарський характер, як у громад 1-3-го кластерів.

Громади, що потрапили до 5-го кластеру ділової активності, – це наймасовіша група, яка містить 34 громади (66,7%). Як правило, це громади, які не розміщені навколо міст обласного підпорядкування або ж є гірськими територіями. При цьому, 16 з 19-ти аналізованих в рамках даного дослідження показників ділової активності не перевищують або ж заледве більші за 5%-не значення відповідних загальнообласних показників. Проте землі рекреаційного призначення та землі кемпінгів, будинків для відпочинку або для відпусток у 2-х громадах 5-го кластеру мають найбільше значення у Закарпатській області – відповідно 41,34 і 13,8%.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що кластерування громад Закарпаття по інших досліджуваних

групах факторів в цілому (ресурси, фінанси, соціальна інфраструктура) дало результат, ідентичний кластеруванню громад по діловій активності. Отже, проведений аналіз показав, що переформатування громад (переміщення місцевих рад до тих чи інших сусідніх громад), в цілому, суттєво не змінить потенціал та перспективи економічного розвитку сформованих (згідно перспективного плану формування громад Закарпатської області)

громад. Оскільки 92% громад – це громади з нижчим за середній та низьким економічним розвитком, то перехід окремих місцевих рад до суміжних громад не вирішить питання появи і формування потужних центрів відповідних громад. Тому бачиться доцільнішим зосередження на формуванні та вдосконаленні інструментарію соціально-економічного розвитку громад, що і є продовженням дослідження даного питання.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярошенко І.В. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс] / І.В.Ярошенко, І.Б.Семигуліна // Проблеми економіки. – 2015. - №4. – С.177-187. – Режим доступу: http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_187.pdf
2. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика [Електронний ресурс] / О. Скрипнюк // Віче : громадсько-політичний і теоретичний журнал. – 2015. – № 12. – С. 22-24. – Режим доступу : www.viche.info
3. Макаров Г.В. Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні. Аналітична записка / Г.В.Макаров / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/1021/
4. Карлін М. І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні / М.І. Карлін // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 15. – С.21-31.
5. Возняк Г.В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти / Г.В. Возняк // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С.253-257.
6. Біла С.О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні / С.О. Біла // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право – 2015. – Вип. 27. – С. 60-68.
7. Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua/>

REFERENCES

1. Iaroshenko, I.V. (2015). Problemi pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini [Problem issues of implementing the reform of power decentralization in Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 4, 177-187. Retrieved from http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_187.pdf [in Ukrainian].
2. Skrypniuk, O. (2015). Detsentralizatsiia vlady yak chynnyk zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia i praktyka [Decentralization of power as factor of ensuring stability of constitutional order: theory and practice]. *Viche: hromadsko-politychnyi i teoretychnyi zhurnal – Viche: a public-political and theoretical magazine*, 12, 22-24. Retrieved from www.viche.info [in Ukrainian].
3. Makarov, H.V. (n.d.) *Ochikuvani ryzyky u protsesi detsentralizatsii vlady v Ukraini. Analitichna zapyska [The expected risks in the process of decentralization of power in Ukraine. Analytical message]*. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [The National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from www.niss.gov.ua/articles/1021/ [in Ukrainian].
4. Karlin, M. I. (2010). Neobkhdnist vrakhuvannia finansovoi spromozhnosti rehioniv v konteksti provedennia administrativno-terytorialnoi reformy v Ukraini [A necessity of taking into account of financial possibility of regions in the context of realization of administrative-territorial reform in Ukraine]. *Naukovi zapysky. Seriya «Ekonomika» – Scientific messages. Series "Economy"*, 15, 21-31 [in Ukrainian].
5. Vozniak, H.V. (2015). Perevahy ta ryzyky biudzhethnoi detsentralizatsii: teoretyko-metodolohichni aspekty [Advantages and risks of budgetary decentralization: theory and methodology aspects]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 2, 253-257 [in Ukrainian].
6. Bila, S.O. (2015). Vplyv detsentralizatsii na stymuliuвання ekonomichnoho zrostantia terytorialnykh hromad v Ukraini [Influence of decentralization in stimulation of the economy growing of territorial communities in Ukraine]. *Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 18: Ekonomika i pravo – Scientific magazine of National pedagogical university to the name of Drahomanov. Series 18: Economy and right*, 27, 60-68 [in Ukrainian].
7. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Site of Verkhovna rada of Ukraine]. <http://iportal.rada.gov.ua/>. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].